

[*Al. seminudo*] quid unquam defuit? Vos gemma bibitis, ille naturæ concavis manibus satisfecit¹. Vos in tunicis aurum textitis, ille ne vilissimi quidem indumentum **13** habuit mancipii vestri. Sed e contrario illi pauperulo paradisi patet, vos auratos gehenna suscipiet. Ille vestem Christi, nudus licet, tamen servavit; vos vestiti sericis, indumentum Christi perdidistis. Paulus vilissimo pulvere coopertus jacet resurrecturus in gloriam: vos operosa saxis² sepulcra premunt cum vestris

¹ Vid. infra lib. II *Contra Jovinian.* et Laertium, in Diogene. Mox duo mss., *Tunicis auro textis.*

² *Al. saxi* quam vocem penitus omittunt alii.

³ Veronen., *cum meritis suis*, in aliis cum *regnis*, pro *pennis* Martian. utrumque atroxuit. Cæterum

opibus arsueros. Parcite, quæso, vos [*Al. vobis*], parcite saltem divitiis quas amatis. Cur et mortuos vestros auratis obvolvitis vestibus? cur ambitio inter luctus lacrymasque non cessat? An cadavera divitum nisi in serico putrescere nesciunt?

18. Obsecro, quicumque hæc legis, ut Hieronymi peccatoris memineris; cui si Dominus optionem daret, multo magis eligeret tunicam Pauli cum meritis ejus, quam regum purpuras cum pœnis suis³.

Vatic. unus hæc ad finem addit: « Finit vita beati Pauli Monachi, quam scripsit Hieronymus presbyter, qui fuit ante sanctum Antonium, quem ipse sepelivit in Eremo. Hic nunquam fuit in civitatibus, postquam in solitudine moratus est. »

VITA S. HILARIONIS.

Hilarion monachus, Thabathæ, Palæstinæ vico, ortus, ac magni Antonii discipulus, quanta abstinencia ac sanctitate vitam duxerit, quantisque etiam in solitudine inclaruerit miraculis, copiose describit Hieronymus, in eoque exemplar perfecti monachi proponit.

PROLOGUS¹.

1. Scripturus Vitam beati Hilarionis, habitatorum ejus invoco Spiritum sanctum; ut qui illi virtutes largitus est, mihi ad narrandas eas sermonem tribuat, ut facta dictis exæquentur. Eorum enim qui fecere, virtus (ut ait Crispus) tanta habetur, quantum² eam verbis potuere extollere præclara ingenia. Alexander Magnus Macedo, quem vel arietem⁴, vel pardum, vel hircum caprarum Daniel vocat, cum ad Achillis tumulum pervenisset: Felicem te⁵, ait, juvenis, qui magno frueris [*Al. fruaris*] præcone meritorum! Homerum videlicet significans. Porro mihi tanti ac talis viri conversatio [*Al. conversio*]. Vitaque dicenda est, ut Homerus quoque si adesset, vel invideret materiam, vel succumberet. Quanquam enim sanctus Epiphanius Salaminæ Cypri episcopus, qui cum Hilarione plurimum versatus est, laudem ejus brevi epistola scripserit⁶, quæ vulgo legitur; tamen aliud est locis communibus laudare defunctum, aliud defuncti proprias narrare virtutes.

¹ Scripta circ. an 390.

² In *Vitis Patrum* Prologo isthæc præponitur obtestatio: « In sanctis orationibus tuis memento mei, decus et dignitas virginum, Nonna Asella; » atque adeo in fine *Vitæ*: « Opto ut in Christo permanens, et memor in orationibus tuis sis mei, virgo sacratissima. » Hinc Asellæ inscribi historiam abs Hieronymo nonnulli arbitrati sunt, sed, cum neque in aliis editis, neque in ullis mss. verba illa inveniantur, nihil video pro certo constitui posse.

³ Victor. *virtutes, ut ait Crispus, tanta habentur merita quantum, etc.* haud recte. Vid. Sallust. in *Catil.*, c. 8.

B Unde et nos favore magis illius, quam injuria, cœptum ab eo opus aggredientes, maledicorum voces contemnimus: qui olim detrahentes Paulo meo, nunc forte detrahent et Hilarioni: illum solitudinis calumniati, huic objicientes frequentiam: ut qui semper latuit, non **14** fuisse; qui a multis visus est, vilis existimetur. Fecerunt hoc est majores eorum quondam Pharisæi, quibus nec Joannis eremus ac jejunium, nec Domini Salvatoris turbæ, cibi, potusque placuerunt. Verum destinato operi imponam manum, et Scylleos canes obturata [*Al. obdurata*] aure transibo.

INCIPIT VITA.

2. Hilarion⁷ ortus vico Thabatha, qui circiter quinque millia a Gaza urbe Palæstinæ ad Austrum situs est, cum haberet parentes idolis deditos, rosa, ut dicitur, de spinis floruit. A quibus missus Alexandriam, grammatico traditus est: ibique quantum illa patiebatur ætas, magna ingenii et morum documenta præbuit; in brevi charus omnibus et loquendi arte gnarus. Quodque his majus

⁴ Duo Vaticani *bellua* pro *arietem*, quæ vox in alio cod. rectius omittitur.

⁵ *Felicem te.* Codex ms. Avenion. *Felicem te ais, o juvenis, etc.* Idem refertur ab Ariano, lib. I *De rebus gestis ab Alexandro Magno*, et a Plutarcho, in Alexandro. Verba Alexandri apud Vopiscum in Probo: « Felicem te, inquit, juvenis, qui talem præconem tuarum virtutum reperisti. »

⁶ Ætatem non tulit isthæc Epiphaniæ epistola.

⁷ Conferendus Sozomenus lib. III, cap. 44: *Τούτω (Ἰλαρίωνι) πατρὶς μὲν ἦν Θαβαθὰ, κώμη πρὸς νότον γε Γάζης κεκμένη: εἰ μὲν γὰρ, γραμματικῶς δὲ φοιτῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, etc.*

est omnibus, credens in Dominum Jesum, non circi furoribus, non arenæ sanguine, non theatri luxuria delectabatur: sed tota illi voluntas [*Al.* voluptas] in Ecclesiæ erat congregatione.

3. Audiens autem tunc celebre nomen Antonii, quod per omnes Ægypti populos ferebatur, incensus visendi ejus studio, perrexit ad eremum. Et statim ut eum vidit, mutato pristino habitu, duobus [*ms.* tribus] 15 fere mensibus juxta eum mansit, contemplanus ordinem vitæ ejus morumque gravitatem: quam creber in oratione, quam humilis in suscipiendis fratribus, severus in corripiendis, alacer in exhortandis esset: et ut continentiam, oibique ejus asperitatem nulla unquam infirmitas frangeret. Porro frequentiam eorum, qui ad eum ob varias passiones: *art. impetus* *p. paleis.* *Fame* te conficiam et siti: gravi onerabo *pendebat;* *per æstus* indagabo et frigora, ut cibum congruum esse ducens, pati in eremo populos civitatum: sicque sibi magis: *in p. h. esse.* ut cœpisset Antonius; illum quasi virum *system:* victoriæ præmia accipere: se necdum militare cœpisse; reversus est cum quibusdam monachis ad patriam; et parentibus jam defunctis, partem substantiæ fratribus, partem pauperibus largitus est, nihil sibi omnino reservans, et timens illud de Actibus Apostolorum, Ananiæ et Sapphiræ vel exemplum, vel supplicium: maximeque Domini memor, dicentis: *Qui non renuntiaverit omnibus quæ habet, non potest meus esse discipulus* (*Luc. xiv, 33*). Erat autem tunc annorum quindecim. Sic nudus, et armatus in Christo, solitudinem, quæ in septimo milliario a Majoma² Gazæ emporio per littus euntibus Ægyptum, ad lævam flectitur, ingressus est. Cumque essent cruenta latrociniis loca, et propinqui amioique ejus imminens periculum denuntiarent, contempsit mortem, ut mortem evaderet.

4. *Jejunium Hilarionis* — Mirabantur omnes animum: mirabantur ætatem; nisi quod flamma quædam pectoris³, et scintillæ fidei in oculis relucebant. Læves,⁴ [*Al.* lenes] erant genæ, delicatum corpus et tenue, et ad omnem injuriam impatiens: quod levi vel frigore, vel æstu, posset affligi. Igitur sacco tantum membra coopertus, et pelliceum habens ependyten, quem illi beatus Antonius proficiscenti dederat, sagumque rusticum, inter mare et paludem, vasta et terribili solitudine fruebatur, quindecim tantum caricas post solis occasum comedens. Et quia regio latrociniis infamis erat, nunquam in eodem loco habitare con-

A sueverat. Quid [*Al.* mansitans. Quid] faceret diabolus? quo se verteret? Qui gloriabatur ante, dicens: *In cælum ascendam, super sidera cæli ponam thronum meum, et ero similis Altissimo* (*Isa. xiv, 14*), cœrnebat se vinci a puero, et prius ab eo calcatum fuisse, quam per ætatem peccare potuisset.

5. Titillabat⁵ itaque sensus ejus, et pubescenti corpori solita voluptatum incensia urgebat. Cogebatur tirunculus Christi cogitare quod nesciebat, et ejus rei animo pompam volvere, cujus experimenta non noverat. Iratus itaque sibi, et pectus pugnis verberans (quasi cogitationes cœde manus posset excludere): Ergo, inquit, aselle⁶, faciam, ut non calcitres: nec te hordeo alam, sed *paucis* *caricis* post triduum vel quatrimum *deficiente* *rationem* sustentabat, orans frequenter et psallens, et rastro humum fodiens, ut juniorum laborem labor operis duplicaret. Simulque fiscellas junco texens, emulabatur Ægyptiorum monachorum disciplinam, et Apostoli sententiam, dicentis: *Qui autem non operatur, non manducet* (*II Thess. iii, 10*): sic attenuatus, et in tantum exeso corpore, ut ossibus vix hæreret.

6. Quadam nocte, infantum cœpit audire vagitus, balatus peccorum, mugitus boum, planctum quæsi muliercularum [*Al.* mulierum], leonum rugitus, murmur exercitus, et rursus⁷ variarum portenta vocum, ut ante sonitu quam aspectu territus cederet. Intellexit dæmonum ludibria: et provolutus genibus, Christi crucem signavit in fronte: tali que armatus, jacens fortius præliabatur; quodammodo videre desiderans, quos horrebat audire, et sollicitis oculis huc illucque circumspiciens. Cum interim ex improvise, splendente luna, cœnit rhedam ferventibus equis super se irruere: eumque inclamasset Jesum, ante oculos ejus repentino terræ hiatu pompa omnis absorpta est. Tunc ille ait: *Equum et ascensorem projecit in mare* (*Exod. xv, 1*). Et, *Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Dei magnificabimur* (*Psal. xvi, 48*).

7. Multæ sunt tentationes ejus, et die noctuque variæ dæmonum insidiæ: quas si omnes narrare velim, modum excedam voluminis. Quoties illi nudæ mulieres cubanti, quoties esurienti largissimæ apparuere dapes! Interdum orantem lupus

¹ Vaticani ob varias infirmitates et passiones; paulo post, dicens pro ducens.

² Mss. Majuma et Mauma. Vid. Sozomenum, lib. v, cap. 3.

³ Vox pectoris in mss. fere desideratur.

⁴ Læves erant genæ. In editione Erasmi legimus, lenes erant genæ; sed falso, cum omnes mss. codices melioris notæ atque manus, retineant vocem læves. Eadem fraude vel imperitia veterum exscriptorum potuit irrepere verbum lenis pro

lævis. Genes. xxxii, 11, ego vero lenis. MARTIAN.

⁵ Titillabat itaque. Mss. Avenion. et Tolos.: Titillabat itaque sensus ejus naturali carnis ardore, et, etc. MART.

⁶ Elegantissime S. Paulinus Poem. xxi:

Sit fortis anima mortificans asinum suum, corpus nempe in libidines pronum.

⁷ Cum Victorio mss. nostri prorsus pro rursus.

ululans, et vulpecula ganniens transilivit, psallentique gladiatorum pugna spectaculum præbuit : et unus quasi interfectus, et ante pedes ejus corruens, sepulturam rogavit.

8. Oravit [*ms.* orabat] semel fixo in terram capite, 17 et ut natura fert hominum, abducta ab oratione mens, nescio quid aliud cogitabat : insiliit dorso ejus agitator¹ et latere calcibus, cervicem flagello verberans : Eia, inquit, cur dormitas ? cachinnansque desuper, si [*Al.* cum] defecisset, an hordeum vellet accipere sciscitabatur.

9. *Tuguriolum Hilarionis.* — Igitur a sexto decimo usque ad vicesimum suæ ætatis annum, æstus et pluvias brevi tuguriunculo declinavit, quod junco et carice texerat. Exstructa deinceps brevi cellula, quæ usque hodie permanet, altitudine pedum quinque, hoc est statura sua humiliore, porro longitudine paulo ampliore, quam ejus corpusculum patiebatur², ut sepulcrum potius quam domum crederes.

10. *Cultus Hilarionis.* — Capillum semel in anno die Paschæ totondit : super nudam humum stratumque junceum usque ad mortem cubitavit. Saccum quo semel fuerat indutus, nunquam lavans ; et SUPERFIUUM ESSE dicens munditias in cilicio quærare. Nec mutavit alteram tunicam, nisi cum prior penitus scissa esset. Scripturas quoque sanctas memoriter tenens, post orationes et psalmos quasi Deo præsentè recitabat. Et quia longum est per diversa tempora carptim ascensum [*Al.* ascensus] ejus edicere, comprehendam breviter ante lectoris oculos, Vitam ejus pariter exponens, et deinceps ad narrandi ordinem regrediar.

11. *Victus Hilarionis.* — A vicesimo primo anno usque ad vicesimum septimum, tribus annis dimidium lentis sextarium madefactum aqua frigida comedit, et aliis tribus panem aridum cum sale et aqua. Porro a vicesimo septimo usque ad tricesimum, herbis agrestibus, et virgultorum quorundam radicibus crudis sustentatus est. A tricesimo autem primo usque ad tricesimum quintum, sex uncias hordeacei panis, et coctum modice olus absque oleo in cibo habuit. Sentiens autem caligare oculos suos, et totum corpus impetigine et pumicea quadam scabredine contrahi, ad superiorem victum adjecit oleum, et usque ad sexagesimum tertium vitæ suæ annum hunc continentie cucurrit gradum, nihil extrinsecus aut pomorum, aut leguminis, aut cujuslibet rei gustans. Inde cum se videret corpore defatigatum, et propinquam putaret imminere

A mortem, a sexagesimo quarto anno usque ad octogesimum 18 pane abstinuit, incredibili fervore mentis, ut eo tempore quasi novus accederet ad servitum Domini, quo cæteri solent remissius vivere. Fiebat autem ei de farina et comminuto olere sorbitiuncula, cibo et potu vix quinque uncias appendentibus, sicque complens ordinem vitæ, nunquam ante solis occasum, nec in diebus festis, nec in gravissima valetudine [*Al.* ægritudine] solvit jejunium. Sed jam tempus est ut ad ordinem revertamur.

12. *Latrones veniunt ad Hilarionem nocte.* — Cum habitaret adhuc in tuguriolo annos natus decem et octo, latrones ad eum nocte venerunt, vel æstimantes habere aliquid quod tollerent, vel in contemptum sui reputantes fieri, si puer solitarius eorum impetus non pertimesceret. Itaque inter mare et paludem a vespere usque ad solis ortum discurrentes, nunquam locum cubilis³ ejus invenire potuerunt. Porro clara luce reperto puero, quasi per jocum : Quid, inquit, faceres, si latrones ad te venirent ? Quibus ille respondit : Nudus latrones non timet. Et illi : Certe, aiunt, occidi potes. Possum, inquit, possum : et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum. Tunc admirati constantiam ejus et fidem, confessi sunt noctis errorem, cæcosque oculos, correctiorem deinceps vitam pollicentes.

13. *Mulier sterilis prima irrumpere ausa est ad eum.* — Viginti et duos jam in solitudine habebat annos, fama tantum notus omnibus, et per totas Palæstinæ vulgatus urbes, cum interim mulier quædam Eleutheropolitana cernens despectui se haberi a viro ob sterilitatem (jam enim per annos quindecim nullos conjugii fructus dederat), prima irrumpere ausa est ad beatum Hilarionem : et nihil tale suspicanti, repente genibus ejus advoluta : Ignosce, inquit, audaciæ : ignosce necessitati meæ. Quid avertis oculos ? quid regantem fugis ? Noli mulierem aspicere, sed miseram. Hic sexus genuit Salvatorem. *Non habent sani opus medico, sed qui male habent* (*Luc.* v, 31). Tandem subsistit, et post tantum temporis visa muliere, interrogavit causam adventus ejus ac fletuum. Et postquam didicit, levatis ad cælum oculis, fidere jussit : euntemque lacrymis prosecutus, exacto anno vidit cum filio.

14. *Mulier nobilis uxor præfecti prætorio. Monachi non erant in Syria ante S. Hilarionem.* — Hoc signorum ejus principium majus aliud signum nobilitavit. Aristænete⁴ 19 Elpidii, qui postea præfectus prætorio fuit, uxor, valde nobilis inter suos,

¹ Victor. *festinus agitator*, pro quo olim gladiator. Mox autem duo Vaticani *curre : dormitas ? pro cur dormitas.*

² Duo codd. *spatiabatur* alio sensu forte an concinniori.

³ *Iidem* duo codd., *cubiculi.*

⁴ Sic *ms.* Græca forma Ἀρισταίνετη. Hanc

porro Libanius plurimum laudat lib. iv, epist. 44, ad Helpidium : Ἔγνω τὴν ἀπλοτὴν Ἀρισταίνετην, Helpidio autem Marcellinus paulo est iniquior ; nimirum ob invidiam Christiani nominis.

Aristænete Elpidii. De Elpidio præfecto prætorio vide Marcellinum lib. xxi.

MARTIAN.

et inter Christianos nobilior, revertens cum marito et tribus liberis a beato Antonio, Gazæ propter eorum infirmitatem remorata est. Ibi enim sive ob corruptum aerem, sive (ut postea claruit) propter gloriam Hilarionis servi Dei, hemitritæo¹ pariter arrepti, omnes a medicis desperati sunt. Jacebat ululans mater, et quasi inter tria filiorum discurrens cadavera, quem prius plangeret nesciebat. Cognito autem quod esset quidam monachus in vicina solitudine, oblita matronalis pompæ (tantum se matrem noverat) vadit comitata ancillulis et eunuchis [Al. vernaculis]: vixque a viro persuasum est, ut asello sedens pergeret. Ad quem cum pervenisset: Precor² te, ait, per Jesum clementissimum Deum nostrum: obtestor per crucem ejus et sanguinem, ut reddas mihi tres filios; et glorificetur in urbe gentilium nomen Domini Salvatoris, et ingrediatur servus ejus Gazam, et idolum³ Marnas corruat. Renuente illo, et dicente, nunquam se egressum de cella, nec habere consuetudinem, ut non modo civitatem, sed ne villulam quidem ingredere-
 tur, prostravit se humi crebro clamitans: Hilarion, serve Christi, redde mihi liberos meos. Quos Antonius tenuit in Ægypto, a te servantur in Syria. Flebant cuncti qui aderant, sed et ipse negans flevit. Quid multa? non prius mulier recessit, quam ille pollicitus est se post solis occasum Gazam introituram. Quo postquam venit, singulorum lectulos et ardentia⁴ membra consignans, invocavit Jesum. Et, o mira virtus! quasi de tribus fontibus sudor pariter erupit: eadem hora acceperunt cibos, lugentemque matrem cognoscentes, et benedicientes Deum, sancti manus deosculati sunt. Quod postquam auditum est, et longe lateque percrebuit, certatim ad eum de Syria et Ægypto confluebant: ita ut multi crederent in Christum, et se monachos profiterentur. Necdum enim tunc monasteria erant in Palæstina, nec quisquam monachum ante sanctum Hilarionem in Syria noverat. Ille fundator et eruditor hujus conversationis et studii in hac provincia fuit. Habebat Dominus Jesus in Ægypto senem Antonium: habebat in Palæstina Hilarionem juniorem.

¹ *Hemitritæo*. Hemitritæum est febris sesquiter-
 tiana, ἡμιτριταῖος πυρετός, febris semitertiana,
 Galen. ad Glauc. tertiana imperfecta et accedens
 ad quotidianam: quod citius recurat quam vera
 tertiana. Vide Celsum de generibus febrium.

MARTIAN.

² *Elegantius Vaticani duo mss. Per ego te ait, Jesum, etc.*

³ Vocem *Idolum* nostri mss. non agnoscunt. De *Marna* vero noster infra iterum et epist. ad Lætam, et Annobius, et Marinus, in *Vita Procli* loquuntur. Epiphan. in *Anchorato*, cap. 108: Μαρνᾶς δούλος ἁγίου τοῦ Κρητῆος παρὰ Γαζαίους τιμᾶται, *Marnas Asterii Cretenensis servus a Gazæis colitur*. Mox erat *egressurum* pro *egressum*, quod habent mss. omnes.

⁴ In aliis *ardentia*, concinnius vero *ardentia* hemitritæo, sive sesquiter-
 tiana febris, *membra* intel-
 liguntur. Sed illud turpi errore in editis antea libris

15. *Cæca mulier a decem annis*. — Facidia viculus⁵ est Rhinocoruræ urbis Ægypti. De hoc ergo vico, decem jam annis⁶ cæca mulier adducta est ad beatum Hilarionem: oblataque ei a fratribus (jam enim multi cum eo monachi erant) omnem se substantiam expendisse ait in medicos. Cui respondit: Si quæ in medicis perdidisti, dedisses pauperibus, curasset te verus medicus Jesus. Clamante autem illa, et misericordiam deprecante, exspuit in oculos ejus: statimque Salvatoris exemplum virtus eadem prosecuta est.

16. *Auriga Gazensis*. — Auriga quoque Gazensis in curru percussus a dæmone, totus obrigit: ita ut nec manum agitare, nec cervicem possit [Al. possit] reflectere. Delatus ergo in lecto, cum solam linguam moveret ad preces, audit non prius posse sanari, quam crederet in Jesum, et se sponderet arti pristinae renuntiaturum. Credidit, spondit, sanatus est: magisque de animæ, quam de corporis salute exsultavit.

17. *Marsitas, juvenis fortissimus*. — Præterea fortissimus juvenis nomine Marsitas⁷ de territorio Hierosolymæ tantum sibi applaudebat in viribus, ut quindecim frumenti modios diu longeque portaret, et hanc haberet palmam fortitudinis suæ, si asinos vinceret. Hic affectus pessimo dæmone, non catenas, non compedes, non claustra ostiorum integra patiebatur: multorum nasum et aures morsibus amputaverat: horum pedes, illorum crura⁸ fregerat. Tantumque sui terrorem omnibus incusserat, ut oneratus catenis et funibus, in diversa nitentium, quasi ferocissimus taurus ad monasterium pertraheretur; quem postquam fratres videre, perterriti (erat enim miræ magnitudinis) nuntiaverunt patri. Ille sicut sedebat, jussit eum ad se pertrahi et dimitti. Solutoque: Inclina, ait, caput, et veni. Tremere ille, et cervicem flectere, nec aspicere contra ausus, omnique ferocitate deposita, pedes cœpit sedentis lambere. Adjuratus itaque dæmon, et tortus, qui juvenem possederat, septima die egressus est.

18. *Orion vir primarius*. — Sed nec illud tacendum est, quod Orion [Al. Orionus] vir primarius

peccatum est, quod *considerans* legunt pro *consi-
 gnans*, quod est crucis signo notans, aut benedi-
 cens apud ecclesiasticos scriptores, estque in om-
 nibus quod consulimus mss.

» Erat ridicule admodum *vicula* pro *viculus*, quod etiam e mss. omnibus restituimus. Mox in antiquis editionibus falso erat, *sunt decem jam anni*, quod Rosweydydus emendavit, et mss. confirmant.

⁶ *Decem jam annis*. Imponunt lectori veteres editiones, ubi legitur (*sunt decem jam anni*) quasi miraculum curationis cæcæ mulieris factum diceretur a decem annis.

MARTIAN.

⁷ Tres nostri codd. *Messicas* habent, alii *Mesitas*: punlo post *afflatus* pro *affectus*: male autem vetustiores editi *afflictus*.

⁸ Antea obtinebat *gulam* pro *crura*, quod emendare visum est e duobus Vatic. ; alter enim, utraque lectione retenta, *horum gulam, illorum pedes, vel crura fregerat*.

et ditissimus urbis Aiæ, quæ mari Rubro imminet, a legione possessus dæmonum, ad cum adductus est. Manus, cervix, latera, pedes ferro onerati erant, furorisque sævitiam torvi oculi minabantur. Cumque deambularet sanctus cum fratribus, et de Scripturis nescio quid interpretaretur, erupit ille de manibus se tenentium: et amplexus [Al. amplexans et amplexatus] eum post tergum, in sublime levavit. Clamor ortus ab omnibus: timebant enim ne confecta jejuniis membra collideret. Sanctus arridens: Silete [Al. sinite], inquit, et mihi meum palæstritam dimittite. Ac sic reflexa super humeros manu, caput ejus tetigit: apprehensoque crine, ante pedes adduxit: stringens e regione ambas manus ejus, et plantas utroque calcans pede, simulque ingeminans, torquere [Al., torquere, ait], dæmonum turba, torquere. Cumque ille ejularet, et reflexa cervice terram vertice tangeret: Domine, inquit, Jesu, solve miserum, solve captivum. Ut unum, ita et plures vincere tuum est. Rem loquor inauditam, ex uno hominis ore diversæ voces, et quasi confusus populi clamor audiebatur. Curatus itaque et hic, non post multum temporis cum uxore et liberis venit ad monasterium, plurima, quasi gratiam redditurus, dona afferens. Cui sanctus, Non legisti, inquit, quid Giezi (IV Reg. v), quid Simon (Act. viii) passi sint: quorum aliter accepit pretium, alter obtulit; ut ille venderet gratiam Spiritus sancti, hic mercaretur? Cumque Orion flens diceret: Accipe, et da pauperibus, respondit: Tu melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulas, et nosti pauperes. EGO QUI MEA reliqui, cur aliena appetam? Multis nomen pauperum, occasio avaritiæ est: misericordia vero artem non habet. NEMO MELIUS erogat, quam **22** qui sibi nihil reservat. Tristi autem et in terra ¹ jacenti: Noli, inquit, contristari, fili; quod facio pro me, et pro te facio. Si enim hæc accepero, et ego offendam Deum, et ad te legio revertetur.

19. *Paralyticus curatus.* — Quis vero possit silentio præterire, quod Gazanus² Majomites haud longe a monasterio ejus, lapides ad ædificandum de

¹ Mss. omnes, et in arenis pro terra.

² Unus ms., Zazanus, alii Zananus, vel Zenai-nus: mox quoque cudens pro cædens.

³ Illud sanus addidimus e mss.

⁴ Antea contra mss. fidem erat in præsentì *ser-ratur*. Tum pro Conso olim erat *ab ipso*. Gravius legi voluit *ab ipso Conso*. De hoc autem consiliorum Deo, cui septeno circuitu quadrigæ currebant, occurrunt passim monumenta, e quibus inscriptio vetas olim effossa in Circo Maximo apud Panvinium nostrum de Ludis Circens. Elegantiss. Propertius II:

Aut prius infecto deponit præmia cursu,
Septima quam metam triverit arte rota?

Ad rem nostram Varro lib. v *De ling. Lat.*: « Consualia dicta a Conso, quod tum feriæ publicæ ei deo et in circo ad aram ejus ab sacerdotibus sunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ. » Et Tertullianus lib. *De spectaculis*: « Exinde ludi consualia

A ora maris cædens, totus paralyti dissolutus, et ab operis sociis delatus ad sanctum, statim sanus³ ad opus reversus est? Etenim littus quod Palæstinæ Ægyptoque prætenditur [Fort. protenditur] per naturam molle arenis in saxa durescentibus asperatur: paulatimque cohærescens sibi glareæ, perdit tactum, cum non perdat aspectum.

20. *Maleficium dissolutum in Circensibus.* — Sed et Italicus ejusdem oppidi municeps Christianus, adversus Gazensem Duumvirum, Marnæ idolo deditum, Circenses equos [Al. circi equos curules] nutriebat. Hoc siquidem in Romanis urbibus jam inde servabatur a Romulo⁴, ut propter felicem Sabinarum raptum, Conso⁵, quasi consiliorum Deo, quadrigæ septeno currant circumitu; et equos partis adversæ fregisse, victoria sit. Hic itaque æmulo suo habente maleficum, qui dæmoniacis quibusdam imprecationibus et hujus impediret [Al. præcantationibus et hujus præparet] equos, et illius concitaret ad cursum, venit ad beatum Hilarionem, et non tam adversarium lædi, quam se defendi obsecravat. Ineptum visum est venerando seni in bujuscemodi nugis orationem perdere. Cumque subrideret et diceret: Cur non magis equorum pretium pro salute animæ tuæ pauperibus erogas? ille respondit, functionem esse publicam; et hoc se non tam velle, quam cogi, nec posse hominem Christianum uti magicis artibus; sed a servo Christi potius auxilium petere, maxime contra Gazenses adversarios Dei: et non tam sibi quam Ecclesiæ Christi insultantes. Rogatus ergo a fratribus qui aderant, scyphum fictilem quo bibere consueverat, aqua jussit impleri, eique tradi. Quem cum accepisset Italicus, et **23** stabulum, et equos, et aurigas suos, rhedam⁶, carcerumque repagula aspersit. Mira vulgi exspectatio: nam et adversarius hoc ipsum irridens, diffamaverat; et fautores Italicæ sibi certam victoriam pollicentes exultabant. Igitur dato signo hi advolant, illi præpediuntur. Sub horum curru rotæ fervent, illi prætervolantium terga vix cernunt. Clamor fit vulgi nimius [Codd. nimius attollitur]: ita ut Ethnici quoque ipsi

dicti, qui ab initio Neptunum honorabant. Eundem enim et Consum vocant. » Et statim: « Quanquam et consualia Romulo defendunt, quod ea Conso dicaverit, deo, ut volunt, consilii, ejus scilicet, quo tunc Sabinarum virginum raptum militibus suis in matrimonia excogitavit. » S. Cyprianus lib. de Idolorum vanitate, « Consus, quem deum fraudis, velut consiliorum deum coli Romulus voluit, postquam in raptum Sabinarum perfidia provenit. » Vid. etiam, si lubet, Dionysium Halicarnassæum lib. I, Valerium Maximum l. II, et Plutarchum, *De quæstionibus Romanis*.

⁵ Conso quasi. De Conso consiliorum deo et ludis circensibus consule fragmentorum Festi Pompeii librum tertium; et M. Varronis *De lingua Latina* librum quintum. MARTIAN.

⁶ Vox rhedam in omnibus, quibus utimur mss. desideratur: tum unus antiquior Vatic. *carrucarumque regulas pro carcerumque repagula*, fortasse verius legit.

concreparent: Marnas victus est a Christo. Porro farentes adversarii, Hilarionem maleficum Christianum¹ ad supplicium poposcerunt. Indubitata ergo victoria et illis, et multis retro Circensibus plurimis fidei occasio fuit.

21. *Virginem ab incantatione amatoria liberat.* — De eodem Gazensis emporii oppido, virginem Dei² vicinus juvenis deperibat. Qui cum frequenter tactu, jocis, nutibus, sibilis, et cæteris hujusmodi, quæ solent morituræ virginitatis esse principia, nihil profecisset, perrexit Memphim³, ut confesso vulnere suo, magicis artibus rediret armatus ad virginem. Igitur post annum doctus ab Æsculapii vatibus⁴, non remediatis animas, sed perdentis, venit præsumptum animo stuprum gestiens, et subter limen domus puellæ portenta quædam verborum, et portentosas figuras sculptas in æris Cyprii lamina defodit. Illico insanire virgo, et amictu capitis abjecto, rotare crinem, stridere dentibus, inclamare nomen adolescentis. Magnitudo quippe amoris se in furorem verterat. Perducta ergo a parentibus ad monasterium, seni traditur: ululante statim et confitente dæmone, Vim sustinui, invitus abductus sum: quam bene Memphis somniis homines deludebam! O cruces! O tormenta quæ patior! Exire me cogis, et ligatus subter limen teneor. Non exeo, nisi me adolescens qui tenet, dimiserit. Tunc senex: Grandis, ait, fortitudo tua, qui licio et lamina strictus teneris. Dic, quare ausus es ingredi puellam Dei? Ut servarem, inquit, eam virginem. Tu servares, proditor castitatis? Cur non potius in eum qui te mittebat, es ingressus? Ut quid, respondit, intrarem in eum, qui habebat collegam meum amoris dæmonem? Noluit autem Sanctus

¹ *Mss. maleficum Christianorum.* Porro maleficos equorum agitadores, qui adversarium equos dæmoniacis imprecationibus impedirent, ut suos ad cursus velociores impellerent, sæpe veteres auctores notant. Cassiod. lib. III *Variar.* epist. 1, de quodam nobili auriga, «Frequentia inquit, palmarum eum dici faciebat maleficum. Necesse est enim ad perversitatem magicam referri, quando victoria equorum meritis non potest applicari.» Arnob. lib. I *advers. Gent.* de magorum artibus: «Quis enim hoc nesciat... in carriculis eques debilitare, incitare, tardare...» etc. Vid. Cod. Theod. ad leg. 9 de *Malefic.*, Ammian. Marcellin. pluribus locis.

² *Virginem Dei.* In tribus aut quatuor exemplaribus mss. «Virginis Dei vicinus juvenis, amore deperibas.»

MARTIAN.

³ Paria habet in Isa. XIX: «Memphim magicis artibus deditam, pristini usque ad præsens tempus vestigia erroris ostendunt.» Et in cap. LXV de Æsculapii fano, in quo *stratis pellibus hostiarum incubare soliti* (gentiles) erant, ut in somniis futura cognoscerent.

⁴ *Ab Æsculapii.* Hic quoque legunt: «Ab Æsculapii vatibus, non remediatis, sed perdentibus animas,» etc.

MARTIAN.

⁵ Peccant contra historię veritatem, ac Hieronymi mentem hucusque editi unius hujusce particulæ vel omissione: ut significant ipsum quoque adolescentem a S. Hilarione curatum, cum e contrario neque perquiri illum siverit, ne ejus incantationi-

antequam purgaret virginem, vel⁵ adolescentem, vel signa jubere perquiri, ne aut solutus incantationibus recessisse dæmon videretur, aut ipse sermoni ejus accommodasse fidem: asserens fallaces esse dæmones, et ad simulandum esse callidos; et magis reddita sanitate increpuit virginem, cur fecisset talia, per quæ dæmon intrare potuisset.

22. *Candidatum Constantii a dæmone liberat. Decuriones locorum.* — Non solum autem in Palæstina, et in vicinis urbibus Ægypti vel Syriæ, sed etiam in longinquis provinciis fama ejus percrebuerat. Namque candidatus Constantii⁶ imperatoris, rutilus coma, et candore corporis indicans provinciam (inter Saxones quippe et Alemanos gens ejus⁷ non tam lata quam valida, apud historicos Germania, nunc Francia vocatur), antiquo, hoc est, ab infantia possessus dæmone, qui noctibus eum ululare, ingemiscere, fremere dentibus compellebat, secreto ab imperatore Evectionem, petiit, causam ei simpliciter indicans. Et acceptis ad Consularem quoque Palæstinæ litteris, cum ingenti honore et comitatu Gazam deductus est. Qui cum a decurionibus illius loci quæsisset, ubi habitaret Hilarion monachus, 25⁸ territi Gazenses vehementer, et putantes eum ab imperatore missum, ad monasterium adduxerunt⁹, ut et honorem commendato exhiberent, et si quid ex præteritis injuriis in Hilarionem esset offensæ, novo officio deleretur. Deambulabat tunc senex in arenis molibus, et secum de psalmis nescio quid submurmurabat; vidensque tantam turbam venientem [A. venientium], substitit. Et resalutatis omnibus, manumque eis benedicens, post horam cæteros abire præcepit, illum vero cum servis suis et aparato-

bus fidem videretur adhibuisse. Nos e nostris omnibus mss. accedente etiam Gravii auctoritate sufficimus. Ad hæc alterum hucusque editorum mendum castigavimus legentes ex iisdem mss. *solutus*, id est *dæmon*, pro *solitis* nempe *incantationibus*. Infra leviora alia emendamus.

⁶ *Mss. omnes*, et quos etiam Martian. consuluit, *Constantini*. De candidatis, qui militiæ ordo erat, veteres auctores, et præcipue Ammianus Marcellinus passim.

⁷ Pro *ejus*, quod habent mss. cum Victorio omnes, Martianeus est. Porro de veteris Franciæ limitibus, et vocabulo, videndus Eumenius in Panegyric. ad Constantinum, ubi non solum illa pars, sed universa omnino Germania Franciæ nomine appellatur. Ammianus quoque Marcellinus lib. XXV I. c. 8, ubi depopulari dicuntur *Gallicanis tractus Franci et Saxones iisdem confines*. Inter Saxones quippe et Alemanos sita erat Francia, ut etiam ex Tabula Peutingeriana constat.

⁸ Imperiale diploma, quo cursum publicum usurpare liceret Græce εὐθηρία. Vid. quæ in epist. 118 num. 1, annotavimus. Vocabulum est juris, quo et S. Hieronymus alibi, et Severus Sulpitius usus est lib. II *Hist.*: «Per vicarium ac præsidem data quæstionis copia, compellitur adesse, cum tamen de eo nihil mandasset specialiter imperator.» Occurrit et apud Symmachum lib. VI. epist. 6, et lib. VII, epist. 48 et 105, et lib. IX, epist. 20.

⁹ Duo Vatic. codic., *Putantes ad eum ab imperatore missos, ad monasterium perreperunt.*

ribus remanere; ex oculis enim ejus et vultu, cur venisset agnoverat. Statim ergo ad interrogationem Dei servi suspensus homo, vix terram pedibus tangere cepit, et immane rugiens, Syro quo interrogatus fuerat sermone, respondit. Videres de ore barbaro, et qui Francam tantum et Latinam linguam noverat, Syra ad purum verba resonare: ut non stridor, non aspiratio, non idioma aliquod Palæstini deesset eloquii. Confessus est itaque, quo in eum intrasset ordine. Et ut interpretes ejus intelligerent, qui Græcam tantum et Latinam linguam noverant, Græce quoque eum interrogavit. Quo similiter et in verba eadem respondente, multasque incantationum occasiones et necessitates magicarum artium obtendente, non curo, ait, quomodo intraveris; sed ut ex eas in nomine Domini nostri Jesu Christi, impero. Cumque curatus esset¹, simplicitate rustica decem auri libras offerens: hordeaceum ab eo panem accepit: audiens quod qui tali cibo alerentur, aurum pro luto ducerent.

23. *Bruta animalia curata.* Parum est de hominibus loqui, bruta quoque animalia quotidie ad eum furentia pertrahebantur, in quibus Bactrum camelum enormis magnitudinis, qui jam multos obriverat, triginta et eo amplius viri distentum solidissimis funibus cum clamore adduxerunt. Sanguinei erant oculi, spumabat os, volubilis lingua targebat, et super omnem terrorem rugitus personabat immanis. Jussit igitur eum dimitti senex. Statim vero et qui adduxerant, et qui cum sene erant, usque ad unum omnes diffugere. Porro illi solus perrexit obviam, et sermone Syro: Non me, inquit, terres, diabole, tanta mole corporis: et in vulpecula, et in camelo unus atque idem es. Et interim porrecta stabat manu. Ad quem dum furens et quasi eum devoratura² bellua pervenisset, statim corruit: submissumque caput terræ cœquavit, mirantibus cunctis qui aderant, post tantam ferociam, tantam subito mansuetudinem. Docebat autem senex, hominum causa diabolum etiam jumenta corripere: et tanto eorum ardere odio, ut non solum ipsos, sed et ea quæ ipsorum essent, cuperet interire. Hujusque rei proponebat exemplum quod antequam beatum Job tentare permetteretur, omnem substantiam ejus interfecerit. Nec movere quempiam debere, quod Domini jussione, duo milia porcorum a dæmonibus interfecta sunt (*Matth. viii, et Marc. v*); siquidem eos qui viderant, non potuisse aliter credere exisse de homine tantam dæmonum multitudinem, nisi grandis porcorum numerus, et quasi a multis actus, pariter corruisset.

¹ Addunt mss. homo; leviora quædam infra emendamus.

² In aliquot vulgatis. Et pro affectu animi singulos, etc.

³ Pervenit Elusam. Codices mss. Avenion. et Tolos... retinent Elusiam: alii Eolesam. MARTIAN.

⁴ Idem Gordianus monachus in S. Placidi Martyris Vita testatur, num. 61, ubi de Abdala Sara-

24. *Hilarionem colebat M. Antonius.* — Tempus me deficiet, si voluero universa signa, quæ ab eo perpetrata sunt, dicere. In tantam enim a Domino fuerat elevatus gloriam, ut beatus quoque Antonius audiens conversationem ejus, scriberet ei, libenterque ejus epistolas sumeret. Et si quando de Syriæ partibus ad se languentes perrexissent, diceret eis: Quare vos tam longe vexare voluistis, cum habeatis ibi filium meum Hilarionem? Exemplo itaque ejus per totam Palæstinam innumerabilia monasteria esse cœperunt, et omnes ad eum monachi certatim currere. Quod [*Al. Quos*] ille cernens, laudabat Domini gratiam; et ad profectum animæ singulos³ cohortabatur, dicens; Præterire figuram hujus mundi, et illam esse veram vitam, quæ vitæ præsentis emeretur incommodo.

25. *Visitabat monasteria Hilarion.* — Volens autem exemplum eis dare et humilitatis, et officii, statis diebus ante vindemiam lustrabat cellulas monachorum. Quod postquam cognitum est a fratribus, omnes ad eum confluebant: et comitati tali duce, circumibant monasteria, habentes viaticum suum: quia interdum usque ad duo milia hominum congregabantur. Sed et procedente tempore, unaquæque villa vicinis monachis ad susceptionem sanctorum gaudens cibos offerebat. Quantum autem fuerit in eo studii, ut nullum fratrem quamvis humilem, quamvis pauperem præteriret, vel illud indicio est, quod vadens in desertum Cades ad unum de discipulis suis visendum, cum infinito agmine monachorum per venit Elusam⁴ [*Al. Elusium et Eolesan.*], eo forte 27 die, quo universaria solemnitas omnem oppidi populum in templum Veneris congregaverat. Colunt autem illam ob Luciferum, cujus cultui Saracenorum natio dedita est⁵. Sed et ipsum oppidum ex magna parte semibarbarum est propter loci situm. Igitur audito quod sanctus Hilarion præteriret (multos enim Saracenorum arreptos a dæmone frequenter curaverat), gregatim ei cum uxoribus et liberis obviam processere, submittentem colla, et voce Syra BARECH, id est, benedic, inclamantes. Quos ille blande humiliterque suscipiens, obsecrabat ut Deum magis quam lapides colerent: simulque ubertim flebat, cælum spectans, et pollicens, si Christo crederent, ad eos se crebro esse venturum. Mira Domini gratia, non prius abire passi sunt, quam futuræ Ecclesiæ lineam mitteret; et sacerdos eorum, ut erat Coronatus⁶, Christi signo denotaretur.

26. *Monachus avarus.* — Alio quoque anno, cum exiturus esset ad visenda monasteria et di-

cenorum imperatore tradit, eum ut Christianæ religionis culturam funditus de terra eraderet, et Molochi templa, et LUCIFERI culturam auget, centum navium expeditionem congregasse. Sed et noster Hier. in Amos v: Luciferum hucusque Saraceni venerantur.

⁶ Ethnici sacerdotii ordo erat Coronatorum, quorum mentio occurrit in epistola Innocentii ad epis-

gereret in schedula, apud quos manere, quos in A transitu visitare deberet, scientes monachi quemdam de fratribus parciolem, simulque cupientes vitio ejus mederi, rogabant ut apud eum maneret. Et ille: Quid, inquit, vultis et vobis injuriam, et fratri vexationem facere? Quod postquam frater ille parcus audivit, erubuit; et annitentibus cunctis, vix ab invito impetravit, ut suum quoque monasterium in mansionum ordinem poneret. Post diem ergo decimum venerunt ad eum, custodibus jam in vinea,¹ qua venirent illi, dispositis, qui cum lapidibus et glebarum jactu, fundæque vertigine accedentes deterrerent, sine esu uvæ mane omnes profecti sunt, ridente sene, et dissimulante scire quod evenerat.

27. *Monachus largus Sabas.* — Porro suscepti B ab alio monacho, cui Sabas vocabulum est (debemus quippe parci tacere vocabulum, largi dicere); quia Dominicus erat dies, invitabantur ab eo universi in vineam, ut ante horam cibi uvarum pastu laborem viæ sublevarent. Et sanctus: Maledictus, ait, qui prius refectionem corporis quam animæ quæsierit. Oremus, psallamus, reddamus Domino officium, et sic ad 28 vineam properabimus [Al. properabitis] Completo itaque ministerio, in sublimes stans benedixit vineæ, et suas ad pascendum dimisit oves. Erant autem qui vescebantur, non minus tribus millibus. Cumque centum lagenis æstimata fuisset integra adhuc vinea, post dies viginti trecentas fecit. Porro ille parcus frater multo minus solito colligens, etiam id quod habuerat versum in acetum sero doluit. Hoc multis fratribus senex ante C futurum prædixerat. Detestabatur autem præcipue monachos, qui infidelitate quadam in futurum reservarent sua, et diligentiam haberent, vel sumptuum, vel vestitus, aut alicujus earum rerum quæ cum sæculo transeunt.

28. *Frater nimis cautus.* — Denique unum de fratribus in quinto fere a se milliario manentem, quia comperiebat hortuli sui nimis cautum timidumque custodem, et paucillum habere nummorum, ab oculis abegerat. Qui volens sibi reconciliari senem, frequenter veniebat ad fratres, et maxime ad Hesychium², quo ille vehementissime delectabatur. Quadam igitur die ciceris fascem virentis, sicut in herbis erat detulit. Quem cum Hesychius posuisset in mensa ad vesperum, exclamavit D

senex, se putorem ejus ferre non posse, simulque unde esset rogavit. Respondente autem Hesychio, quod frater quidam primitias agelli sui fratribus detulisset. Non sentis, inquit, putorem teterrimum, et in cicere fœtere avaritiam? Mitte bubus, mitte brutis animalibus, et vide an comedant. Quod cum ille juxta præceptum in præsepe posuisset, exterriti boves et plus solito mugientes, ruptis vinculis in diversa fugerunt. Habebat enim senex hanc gratiam, ut ex odore corporum vestiumque, et earum rerum quas quis tetigerat, sciret cui dæmoni, vel cui vitio subjaceret.

29. *Turbarum inimicus erat Hil.* — Igitur sexagesimo tertio vitæ anno cernens grande monasterium, et multitudinem fratrum secum habitantium; turbasque eorum qui diversis languoribus, et immundis spiritibus occupatos ad se deducebant, ita ut omni genere hominum solitudo per circumitum repleretur, flebat quotidie, et incredibili 29 desiderio conversationis antiquæ recordabatur. Interrogatus a fratribus quid haberet, cur se conficeret ait: Rursum ad sæculum redii, et recepi mercedem meam in vita mea. En homines Palæstinæ, et vicinæ provinciæ existimant me alicujus esse momenti; et ego sub prætextu monasterii ad dispensationem fratrum, vilem [Fort. utilem] suppellectilem habeo. Servabatur autem a fratribus, maxime ab Hesychio qui miro amore venerationi senis deditus erat. Cumque ita vixisset [Al. duxisset] lugens biennium, Aristænete illa³, cujus supra fecimus mentionem, præfecti tunc uxor, sed nihil de præfecti ambitu habens, venit ad eum, volens etiam ad Antonium pergere. Cui ille flens: Vellem, ait, ipse quoque ire, si non carcere hujus monasterii clausus tenerer, et si eundi fructus esset. Biduum⁴ enim hodie est, quod totus mundus tali parente orbatus est. Credidit illa et substitit. Et post paucos dies veniente nuntio, Antonii dormitionem audivit.

30. *Contemptus gloriæ mirabilis. Dracmtius et Philo episcopi exsules.* — Mirentur alii signa quæ fecit⁵: mirentur incredibilem abstinentiam, scientiam, humilitatem. Ego nihil ita stupeo, quam gloriam illum et honorem calcare potuisse. Concurrebant episcopi, presbyteri, clericorum et monachorum greges, matronarum⁶, quoque Christianarum (grandis tentatio) et hinc inde ex urbibus et

copos in synodo Toletana constitutos, ubi negat ad ecclesiasticum ordinem venire posse eos qui post baptismum vel coronati fuerint, vel sacerdotium quod dicitur sustinuerint. Et clarius apud Firmicum Mat.: « Erunt autem, aut coronati, aut Sacerdotibus præpositi aut sacrorum bajuli simulacrorum. »

¹ Dun Vatic. codices, in vinea, quasi villa esset, ab eo dispositis, alter vestitior, jam vineæ, quasi villa esset ab eo, etc. gravius in aliis invenit quasi vinea aliena esset, et quasi villæ custos esset.

² Mss., Isicium constantem, Sozomenus Hesycham, vocat, quod ex Syrorum pronuntiatione facit, qui in am Græca nomina detorquebant.

³ Editi *Aristeneta*, quod supra notatum est. Mox duo mss. habitu pro ambitu.

⁴ Hanc de Magni Antonii morte visionem cum his confer, quæ sub insequentis numeri finem edisserit.

⁵ Mss. omnes addunt, et portenta; deinde unus humanitatem, pro humilitatem, et paulo post celare habet pro calcare.

⁶ Nostri codd. cum Victorio, *Matronæ quoque Christianorum*, etc.

— *Matronarum*, etc. Codices nonnulli legunt, *Matronarum quoque et Christianorum*, etc. Grandis igitur est tentatio in matronis Christianis, quas propterea cavere debent monachi atque clerici, si sibi sapiunt. MARTIAN.

agris vulgus ignobile : sed et potentes viri, et judices, ut benedictum ab eo panem¹, vel oleum acciperent. At ille nihil aliud nisi solitudinem meditabatur, intantum, ut quadam die proficisci staterit : et adducto asello (nimis quippe exesus jejuniis, vix ingredi poterat) iter arripere conaretur. 20 Quod cum percrebuisset, et quasi vastitas² et justitium Palæstinæ indiceretur, plus quam decem millia hominum diversæ ætatis et sexus ad retinendum eum congregata sunt. Immobiles ille ad preces, et baculo arenas discutiens, loquebatur : Fallacem Dominum meum non faciam ; non possum videre subversas ecclesias, calcata Christi altaria, filiorum meorum sanguinem. Universi autem qui aderant, intelligebant revelatum ei quiddam esse secreti, quod nollet confiteri ; et nihilominus custodiebant eum, ne proficisceretur. B Decrevit ergo, publica omnes voce contestans, non cibi se, non potus quidquam sumere nisi dimitteretur. Et post septem dies, inediæ tandem relaxatus, ac valedicens plurimis, cum infinito agmine prosequentium venit Betulium³, ubi persuasis turbis ut reverterentur, elegit quadraginta monachos, qui haberent viaticum, et possent jejunantes ingredi, id est, post suis occasum ; visitatisque fratribus, qui in vicina eremo erant, et in loco qui dicitur Lychnos⁴ morabantur, perrexit post triduum ad castrum Theubatam, ut videret Dracontium episcopum et confessorem, qui ibi exulabat. Quo incredibiliter consolato tanti viri præsentia post aliud triduum multo Babylonem labore pervenit, ut viseret Philonem episcopum et ipsum confessorem. Constantius enim rex, Arianorum favens hæresi, utrumque in ea loca deportaverat. Inde egrediens, post triduum⁵ venit ad oppidum Aphroditon : ubi convento diacono Bai-

¹ Vetustissima pietatis consuetudo in Ecclesia, quæ viris sanctitate insignibus oleum vel panem benedicendum offerebat, sibi postea ad mala propulsanda profuturum. Severus Sulpicius Dialog II, c. 3 : « Non prætermittendum videtur, Avitiani Comitis uxorem misisse Martino oleum, quod ad diversas morborum causas necessarium, sicut est consuetudo, benediceret. » Et paulo post : « Vas vitreum cum oleo, quod Martinus benedixerat, » videndus et Rufinus *Hist. Eccles.* lib. II cap. 4, ubi de arido membrum homine narrat, qui oleo benedicto perunctus ab Antonii discipulis statim convaluit. Quod Sozomenus confirmat lib. VI, cap. 20.

² Et quasi vastitas, etc. In aliis libris mss. « Et quasi vastitas et mæstitia in Justitium Palæstinæ indiceretur » Quid sit *Justitium*, videsis in Dictionariis. MARTIAN.

³ Venit Betuliam. Editi retinent *Betulium*, mss. *Betuliam*. Alii legunt *Bethelium*, de quo Sozomenus lib. V *Historiæ Eccles.* cap. 15, MARTIAN.

— *Betulium*. Sic editi ante Martianæum. *Betulum* ; ipse vero *Betuliam* legit ex aliquot mss., cujusmodi nullum nos invenimus ; nostri enim plerumque *Vetulum*, sed duo Vaticani *Vetulum* præferunt. Dicuntur etiam quidam *Bethelium* legere. *Betuliam* certe in libro *Locorum* Eusebius, aut Hieronymus nusquam memorant ; Suidas autem id unum tradit civitatem ad Judæorum ditionem

A sane (qui locatis dromadibus camelis, ob aquæ in eremo penuriam consueverat euntes ad Antonium ducere), confessus est fratribus instare 31 diem dormitionis beati Antonii ; et pervigilem noctem in ipso quo defunctus fuerat loco, a se ei debere celebrari. Tribus igitur diebus per vastam et horribilem solitudinem, tandem ad montem altissimum pervenerunt, repertis ibi duobus monachis Isaac et Pelusiano, quorum Isaac interpretes Antonii fuerat.

31. *Habitaculum S. Antonii. Cellula Antonii. Ignotum sepulcrum B. Antonii.* — Et quia se præbet occasio, et ad loci venimus, dignum videtur brevi sermone habitaculum tanti viri describere. Saxeus et sublimis mons per mille circiter passus, ad radices suas aquas exprimit, quarum alias arenæ ebibunt, aliæ ad inferiora delapsæ, paulatim rivum efficiunt ; super quem ex utraque ripa palmæ innumerabiles multum loco et amœnitatis et commodi tribuunt. Videres senem huc atque illuc cum discipulis beati Antonii discurrere. Hic, aiebant, psallere, hic orare, hic operari, hic fessus residere solitus erat. Has vites, has arbusculas ipse plantavit : illam areolam manibus suis ipse composuit. Hanc piscinam [*Mss.* piscinulam] ad irrigandum hortulum multo sudore fabricatus est. Istum sarculum ad fodiendam terram pluribus annis habuit. Jacebat in stratu ejus, et quasi calens adhuc cubile deosculabatur. Erat autem cellula non plus mensuræ perquadrum tenens quam homo dormiens extendi poterat. Præterea in sublimi montis vertice, quasi per cochleam ascendentibus, et arduo valde nisu [*Al.* adnisu], duæ ejusdem mensuræ cellulæ visebantur : in quibus venientium frequentiam, et discipulorum suorum contubernium fugiens moratus est. Verum hæ in vivo excisæ saxo, ostia tantum addita habebant. Postquam

pertinere : Βαυταλαία ἡ τῶν Ἰουδαίων πόλις. Quare vicum illum Gazæorum, qui Suzomeno lib. V, cap. 15, Βηθελα dicitur, facile opinor indicari. Accedit conjecturæ momentum ex eodem Sozomeno gravissimum, quod ejus loci incolas a S. Hilarione ad Christianam fidem conversos tradit, ipsumque avum suum baptismum ibi suscepisse. Porro *Bethelian* sic ait appellari ex Pantheo quod ibi erat, ἐκ τῆς Σύρων φωνῆς, εἰς τὴν Ἑλλήνων ἐμπευόμενον θεῶν οἰκητήριον ὀνομάζεσθαι διὰ τὸν τοῦ Πανθέου ναόν. *Ex syrorum lingua in Græcam conversum nomen, deorum domicilium appellari propter Panthei templum.*

D ⁴ Vaticani duo *Lichonos*, tertius *Lignos*, alii *Lichognos*. Videtur autem legendum *Lycos*, quod est oppidum in extrema parte Thebaidis. Plinius lib. V, *Lycus ubi montes finiunt*. Mox quoque alii codd. *Thonbaston*, et *Thabaston*, unus propius vero *Thaubaston* ; facile enim putamus θαῦστα, quod in Arabia deserta collocat Ptolemæus, cap. 19, debere intelligi.

⁵ Tres Vatic. mss., *post biduum*. Vitiose autem erat penes Martianæum paulo post, *qui equis locatis, dromadibus*, etc. Nec satis bene Victorius, *qui locatis camelis, et dromedis*, quas duæ essent belluarum species, contra quam docet Vopiscus in Aureliano, *Zenobia cum fugeret camelis, quos dromedas vocitant*, etc. Nos locum e mss. consensu restitimus.

autem ad hortulum venerant: Videtis, inquit Isaac, hoc pomarium [Al. pomerium] arbusculis consitum, et oleribus virens; ante hoc ferme triennium cum onagrorum grex vastaret, unum e ductoribus eorum stare jussit, baculoque tundens latera: Quare, inquit, comeditis quod non seminastis? Et exinde exceptis aquis, ad quas potandas ventitabant, numquam eos nec arbusculam, nec olera contigisse. Præterea rogabat senex, ut sibi locum tumuli ejus ostenderent. Qui cum seorsum eum abduxissent, utrum monstraverint necne ignoratur. Causam occultandi juxta præceptum Antonii¹ fuisse referentes, ne Pergamius, qui **32** in illis locis ditissimus erat, sublato ad villam suam sancti corpore, martyrium fabricaretur².

32. Pluviam impetrat Hilarion. — Igitur reversus ad Aphroditon, duobus secum tantum retentis fratribus, in vicina eremo moratus est: tanta abstinentia et silentio, ut tunc primum se cœpisse Christo servire diceret. Porro jam triennium erat, quod clausum cœlum illas terras arefecerat; ut vulgo dicerent, Antonii mortem etiam elementa lugere. Non latuit fama Hilarionis accolæ quoque illius loci: et certatim virilis ac muliebris sexus ore luridi, et attenuati fame, pluvias a servo Christi, id est, a beati Antonii successore deprecabantur. Quos ille cernens, mire doluit. Elevatisque in cœlum oculis, et utrasque in sublime erigens palmas, statim impetravit quod rogaverant. Ecce autem sitiens arenosaque regio, postquam pluviis irrigata est, tantam serpentum et venenatorum animalium ex improviso ebullivit multitudinem, ut percussi innumera- biles, nisi ad Hilarionem concurrissent, statim interirent. Benedicto itaque oleo universi agricolæ atque pastores tangentes vulnera, certam salutem resumebant.

33. Pergit in alias regiones. — Videns etiam ibi se miris honoribus affici, perrexit Alexandriam, inde ad ulteriorem [mss. interiorem] Oasim eremum transiturus. Et quia numquam ex quo cœperat esset monachus, in urbibus manserat, divertit ad quosdam fratres sibi notos in Bruchio³, haud procul ab Alexandria; qui cum miro gaudio suscepissent senem, et jam vicina nox esset, repente audiunt discipulos ejus asinum sternere, illumque parare proficisci. Itaque advoluti pedibus, rogabant ne hoc faceret; et ante limen prostrati, citius se mori, quam tanto carere hospite testabantur. Quibus ille

respondit: Idcirco abire festino, ne vobis molestiam generem. Certe ex posterioribus cognoscetis, non sine causa me subito ambulasse. Igitur altera die Gazenses cum lictoribus præfecti (nam pridie eum venisse cognoverant) intrantes monasterium, cum illum minime invenissent invicem loquebantur: Nonne vera sunt quæ audivimus? magus est, et futura cognoscit. Urbs enim Gaza, postquam, profecto de Palæstina Hilarione, Julianus in imperium **33** successerat, destructo monasterio ejus, precibus ad imperatorem datis, et Hilarionis, et Hesychii mortem impetraverat: amboque ut quærentur, toto orbe scriptum erat.

34. De Adriano discipulo. — Egressus ergo de Bruchio, per inviam solitudinem intravit Oasim: ibique anno plus minus exacto, quia illuc⁴ quoque sua fama pervenerat, quasi jam in Oriente latere non posset, ubi multi illum et opinione, et vultu noverant, ad solas navigare insulas cogitabat; ut quem terra vulgaverat, saltem maria celarent. Eodem ferme tempore Hadrianus discipulus ejus de Palæstina supervenit, dicens Julianum occisum, et Christianum imperatorem (Jovinianum) regnare cœpisse; revertique eum debere ad monasterii sui reliquias. Quod ille audiens detestatus est: et conducto camelo, per vastam solitudinem, pervenit ad maritimam urbem Libyæ, Paretonium: ubi Hadrianus infelix volens Palæstinam reverti, et pristinam sub nomine magistri quærens gloriam, multas ei fecit injurias. Ad extremum, convasatis⁵ quæ a fratribus ei missa detulerat, nesciente illo, profectus est. Super hoc quia alter locus referendi non est, hoc tantum dixerim in terrorem eorum qui magistros despiciunt; quod post aliquantulum temporis computruerit morbo regio.

35. Evangeliorum codicem manu sua scripserat. — Habens igitur senex⁶ Gazanum secum, ascendit classem, quæ Siciliam navigabat. Cumque venundato Evangeliorum codice, quem manu sua adolescens scripserat, dare nulum disponderet in medio ferme Adriæ, naucleri filius arreptus a dæmone, clamare cœpit, et dicere: Hilarion serve Dei, cur nobis per te et in pelago tuto esse non licet? Ita mihi spatium donec ad terram veniam, ne hic ejectus, præcipiter in abyssum. Cui ille: Si Deus meus, ait, tibi concedit ut maneat, mane; sin autem ille te ejicit, quid mihi invidiam facis, **34** homini peccatori atque mendico? Hoc autem dicebat, ne nautæ

¹ Vid. S. Athanasium in *Vit. S. Antonii*. Infra leviora quædam emendamus.

² *Martyr. fabric.* Martyrium est templum dicatum in honorem martyrum, vel confessorum. MARTIAN.

³ Perperam et contra mss. fidem hucusque obtinuit hic atque infra *Brutio*. Sed *Bruchium* legendum monuit etiam Ammian. Marcell. lib. xxii, c. 16. Et Epiphanius, qui Βρούχιον κλίμα, id est regionem *Brunchion* dictam sua ætate desertam fuisse testatur. Auctor *Vitæ Hpollinii Dyscoli*, Προύχιον vocat ἐν τῇ προύχιῳ περὶ τὸν δρέμον (sic forte, τὴν ἔρημον), ἐν τόπῳ ὕψω (sic) καλουμένῳ περὶ τὴν Ἀλεξάν-

δρειαν. Alexandrinæ urbis regio ista fuit, quasi προύχειν dicta, a quo detoria vox Βρούχειον, ideo per diphthongum concipienda, ut Petavius contendit in annotationibus in Epiphanium de ponderibus et mensuris, quem si lubet vide.

⁴ Mss., *Illuc quoque eum sui fama prævenerat.*

⁵ Duo mss., *convocatis omnibus quæ, etc.*, alius *cum vasis quæ, etc.* Monuit Victorius *convasatis* perinde esse ac collectis in sarcinas rebus, ut asportentur.

⁶ *Iidem mss., Senem Zaxanum.*

et negotiatores qui in navi erant, se cum ad terram pervenissent, proderent. Nec multo post purgatus est puer, patre fidem dante, et cæteris qui aderant, nulli super ejus nomine locuturos.

36. Ingressus autem Pachynum promontorium Siciliae, obtulit nauclero Evangelium pro subvectione sua et Gazani. Qui nolens accipere, maxime cum videret illos, excepto illo codice, et his quibus vestiti erant, amplius nihil habere, ad extremum jurat se non accepturum. Sed et senex accensus fiducia pauperis conscientiae, in eo magis lætabatur, et quod nihil haberet sæculi, et ab accolis illis loci mendicus putaretur.

37. *Fugit ad mediterranea loca. Hydropicus curatus.* Porro recogitans ne negotiatores de Oriente venientes se notum facerent, ad mediterranea¹ fugit loca, id est, vicesimo a mari milliario; ibique in quodam deserto agello, lignorum quotidie fascem alligans, imponebat dorso discipuli. Quo in proxima villa venundato, et sibi alimoniam, et his qui forte ad eos veniebant, pauvillulum panis emebant. Sed vere juxta quod scriptum est: *non potest civitas latere super montem posita* (Matth. v, 14), scutarius quidam cum in basilica beati Petri Romæ torqueretur, clamavit in eo immundus spiritus: Ante paucos dies Siciliam ingressus est Hilarion servus Christi, et nemo eum novit, et putat se esse secretum; ego vadam, et prodam illum. Statimque cum servulis suis ascensa in portu nave, appulsus est Pachynum, et deducens² se dæmone, ubi ante tugurium senis se prostravit, illico curatus est. Hoc initium signorum ejus in Sicilia, innumerabilem ad eum deinceps ægrotantium, sed et religiosorum hominum adduxit multitudinem: in tantum, ut de primoribus viris quidam tumens morbo intercutis aquæ³, eodem 35 die quo ad eum venerat, curatus sit. Quia postea offerens ei infinita munera, audivit dictum Salvatoris ad discipulos: *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. x, 8).

38. *Hesychius discipulus quærit Hilarionem.* Dum hæc ita geruntur in Sicilia, Hesychius discipulus

¹ Conferendus Sozomenus lib. v, cap. 10, quem brevitatis gratia Latine tantum ex Valesii interpretatione repræsentamus: « Per idem, inquit, tempus (Juliani scilicet imperatoris) Hilarion quoque monachus a Gazanis quæsitus in Siciliam se recepit. Ibi ligna ex desertis montibus colligans et humeris suis in urbem portans vendebat, eoque pacto quantum ad vitam sufficit, quotidianum sibi parabat alimentum. Tandem vero quisnam et qualis esset, indicatus a viro nobili, qui a dæmonio vexabatur; postquam eum immundo spiritu liberasset, trajecit in Dalmatiam, » etc. E quibus duo sunt in rem nostram animadvertenda; et primum quidem falli Sozomenum, qui in Siciliam transfretasse Hilarionem tradit, ut Gazæorum insidias declinaret, cum per id temporis Oasi delituisse, usque quo, Juliano imperatore occiso, Siciliam venit, ex Hieronymi superiori contextu compertum sit. Iterum haud recte Gravium suspicari, hominem qui Hilarionis sanctitatem prodiderit, non scutarium fuisse, sive legi debere, sed *scrutarium*, sive qui scruta vendere, ut ex Horatii. versu.

Villia vendentem tunicato scruta popelio;

A ejus, toto senem orbe quærebat, lustrans littora, deserta penetrans: et hanc tantum habens fiduciam, quia ubicumque esset, diu latere non posset. Transacto igitur jam triennio, audivit Methonæ a quodam Judæo, villia populis scruta vendente, Prophetam Christianorum apparuisse in Sicilia, tanta miracula et signa facientem, ut de veteribus sanctis putaretur. Interrogans⁴ itaque habitum ejus, incessum et linguam, maximeque ætatem, nihil discere potuit. Ille enim qui referebat, famam ad se venisse tantum hominis testabatur. Ingressus igitur Adriam, prospero [Al. propero] cursu venit Pachynum; et in quadam curvi littoris villula, famam senis sciscitatus, consona voce omnium cognovit ubi esset, quid ageret: nihil in eo ita cunctis admirantibus, quam quod post tanta signa atque miracula, ne fragmen quidem panis a quoquam in illis locis accepisset. Et ne longum faciam, sanctus vir Hesychius ad magistri genua provolutus, plantasque ejus lacrymis rigans, tandem ab eo sublevatus, post bidui triduique sermonem audit a Gazano, non posse senem jam in illis habitare regionibus; sed velle ad barbaras quasdam pergere nationes, ubi et nomen et rumor suus incognitus⁵ foret.

39. *Comhuri serpentem boam dictum.* Duxit itaque eum ad Epidaurum Dalmatiæ oppidum, ubi paucis diebus in vicino agello mansitans, non potuit abscondi. Si quidem draco miræ magnitudinis, quos gentili sermone *boas* vocant, ab eo quod tam grandes sint, ut boves glutire soleant, omnem late vastabat provinciam, et non solum armenta et pecudes; sed agricolas quoque et pastores tractos⁶ ad se vi spiritus absorbeat. Cui cum pyram jussisset præparari, et oratione⁷ ad Christum emissa, evocato præcepisset struem lignorum scandere, ignem supposuit⁸. Tum itaque cuncta spectante plebe, immanem bestiam concremavit. 36 Unde æstuans, quid faceret, quo se verteret, aliam parabat fugam; et solitarias terras mente perlustrans, mœrebat [Al. mirabatur] quod tacente de se lingua, miracula loquerentur.

cum e contrario ἀνδρα τῶν ἐπιστήμων, *virum illustrem*, sive genere, sive dignitate, Sozomenus vocet, et scutarii nomen designet.

² Unus mss., *deducens se dæmone, ante conspectum senis prostratus, illico, etc.*

D ³ Vocem aquæ, quæ antea deerat, suffecimus e mss.

⁴ Vitiose hactenus obtinuit *Interrogatus pro interrogans*, et *nihil dicere pro discere*, quemadmodum e mss. omnibus emendamus.

⁵ Mss. constanter, *Nomen et sermo suus ignotus*, etc.

⁶ Duos mss., *tractu sævi spiritus, alius sui spiritus.*

⁷ *Et oratione ad Christum, etc.* Male legunt editi *et oratione ad Christum missa populo evocato, præcepisset, etc.*; evocavit enim serpentem Hilarion, et ei præcepit struem lignorum ascendere, ut combureretur. MARTIAN.

⁸ Concinnius mss. et brevius, *ignem supposuit, cunctaque spectante plebe, etc.*

40. *Egressum terminis mare compescit.* Ea tempestate¹, terræ motu totius orbis, qui post Juliani mortem accidit, maria egressa sunt terminos suos, et quasi rursus Deus diluvium minaretur, vel in antiquum chaos redirent omnia, naves ad prærupta delatæ montium² pependerit. Quod cum viderent Epidauritani, frementes scilicet fluctus et undarum moles, et montes gurgitum littoribus inferri, verentes, quod jam evenisse cernebant, ne oppidum funditus subverteretur ingressi sunt³ ad senem: et quasi ad prælium proficiscentes, posuerunt eum in littore. Qui cum tria crucis signa pinxisset in sabulo, manusque contra tenderet, incredibile dictu est in quantam altitudinem intumescens mare ante eum steterit: ac diu fremens, et quasi ad obicem indignans, paulatim in semetipsum relapsus est. Hoc Epidaurus et omnis illa regio usque hodie prædicat, matresque docent liberos suos ad memoriam in posteros transmittendam. Vere illud quod ad Apostolos dictum est: *Si credideritis, dicetis huic monti, transi in mare et fiet* (Matth. xvii, 19), etiam juxta litteram impleri potest, si tamen quis habuerit apostolorum fidem, et talem qualem illis habendam Dominus imperavit. Quid enim interest, utrum mons descendat in mare, an immensi undarum montes repente obruerint, et ante senis tantum pedes saxei, ex alia parte molliter fluxerint?

41. *Fugit Cyprum.* Mirabatur omnis civitas, et magnitudo signi Salonis quoque percubuerat. Quod intelligens senex, in brevi lembo clam nocte fugit, et inventa post biduum oneraria navi, perrexit Cyprum. Cumque inter Maleam et Cytheram piratæ derelicta classe in littore, quæ non antemna, sed conto regitur, duobus haud parvis myoparonibus occurrissent, et denuo hinc inde fluctus⁴ occurrerent, remiges omnes qui in navi erant trepidare, flere, discurrere, præparare contos, **37** et quasi non sufficeret unus nuntius, certatim seni piratas adesse dicebant. Quos ille procul intuens subrisit. Et conversus ad discipulos dixit: *Modicæ, inquit, fidei, quare trepidatis* (Matth. xiv, 32)? Numquid plures sunt hi quam Pharaonis exercitus? Tamen omnes Deo volente submersi sunt. Loque-

¹ *Ea tempestate, terræ motu.* In Chronicis Eusebianis idem Hieronymus, anno Valentiniani II, « Terræ motu per totum orbem facto, mane littus egreditur, et Siciliae, multarumque insularum urbes, et innumerabiles populos oppressit. » De eodem hæc habet in Isa. cap. xv: « Motu terræ magno in mea infamia, quando totius orbis littus transgressa sunt maria. » etc. Vide etiam Orosium lib. vii, cap. 32. et Socrat. *Hist. Eccles.* lib. iv, cap. 3. MARTIAN.

— Terræ motus hic idem est, quem eleganter describit Ammianus Marcellinus ad finem lib. xxvi, et consule Valentiniano primum cum fratre Valente accidisse dicit, quod refertur ad an. 365 (vide Chronicon ad an. 2 Valentiniani), et in *Chronico Alexand.*: Τοῦτω τῷ ἔτει ἡ θάλασσα ἐκ τῶν ἰσθίων ὄρων ἐξῆλθε μηνὶ Πανέμψυ προδ, ἰβ' κελανδῶν Αὐγούστου. Vid.

batur his, et nihilominus spumantibus rostris hostiles carinæ [Al. turbæ] imminebant, jactu tantum lapidis medio. Stetit ergo in prora [Al. ora] navis, et porrecta contra venientes manu: hucusque, ait, venisse sufficiat. O mira rerum fides! statim resiliere naviculæ, et impellentibus contra remis, ad puppim impetus redit. Mirabantur piratæ post tergum se redire nolentes: totoque corporis nisu, ut ad navigium pervenirent, laborantes, velocius multo quam venerant, ad littus ferebantur.

42. *Multos ab immundis spiritibus curat.* — Prætermitto cætera, ne videar in narratione signorum volumen extendere. Hoc solum dicam, quod prospero cursu inter Cycladas navigans, hinc inde clamantium de urbibus et vicis, et ad littora concurrentium, immundorum spirituum voces audiebat⁵. Ingressus ergo Paphum, urbem Cypri nobilem carminibus poetarum, quæ frequenter [vel frequenti] terræ motu lapsa, nunc ruinarum tantum vestigiis quid olim fuerit, ostendit, in secundo ab urbe millario habitabat ignobilis, gaudensque quod paucis diebus quiete viveret. Verum non ad plenum viginti⁶ transiere dies, cum per omnem illam insulam quicumque immundos habebant spiritus, clamare cœperunt, venisse Hilarionem servum Christi, et ad eum se debere properare. Hoc Salamina, hoc Curium, hoc Lapetha et urbes reliquæ conclamabant, plurisque asserentibus scire se quidem Hilarionem, et vere illum esse famulum Dei, sed ubi esset ignorare. Intra triginta igitur nec multo amplius dies, ducenti ferme, tam viri quam mulieres, ad eum congregati sunt. Quos cum vidisset, dolens quod se non paterentur quiescere, et quodammodo in ultionem sui sæviens, tanta eos orationum instantia flagellavit, ut quidam statim, alii post biduum triduumve, omnes vero intra unam hebdomadam curarentur.

43. *In secretiorem locum ascendit. Bucolia Ægypti. Paralyticus curatus.* — Manens itaque ibi biennio, et semper de fuga cogitans. Hesygium ad se veris tempore reversurum, Palæstinam ad salutationem fratrum, et monasterii sui **38** cineres visendos misit. Qui cum revertisset, cupienti rursus ad Ægyptum navigare, hoc est, ad ea loca.

Socratem lib. iv, c. 3.

² *Prærupta delata montium.* Hoc modo scriptum reperimus in omnibus, quos inspexi, mss., codicibus. Marianus legit, *ad prærupta montium delata pependerit.* MARTIAN.

— Erasmianam lectionem Martianæus ex fide mss. suorum revocavit, *de latere*, pro uno verbo *delatæ*: nobis probatur magis isthæc Victorii, quam mss. ad unum omnes, quos consulimus, confirmant.

³ Erat antea *ingressi sunt*, certe renitentibus mss. Vid. Sozomenum, lib. v, cap. 20.

⁴ Unus Vatic. *Fluctus vertente* (al. *verrente*) *remige, omnes*, etc., quæ fortasse verior est lectio.

⁵ Erat contra mss. fidem, *audiebantur*.

⁶ Unus Vatic., *non plus*; alius *non plene, viginti*, etc.

quæ vocantur Bucolia¹, eo quod nullus ibi Christianorum esset, sed barbara tantum et ferox natio, suavit ut in ipsa magis insula ad secretiorem locum conscenderet². Quem cum diu lustrans omnia, reperisset, perduxit eum duodecim millibus a mari procul inter secretos asperosque montes, et quo vix reptando manibus genibusque posset ascendi. Qui introgressus, contemplatus, quidem est terribilem valde et remotum locum, arboribus hinc inde circumdatum, habentem etiam aquas supercilio collis irriguas, et hortulum peramœnum, et pomaria plurima, quorum fructum nunquam in cibo sumpsit: sed et antiquissim³ juxta templi ruinam ex quo (ut ipse referebat et ejus discipuli testantur³) tam innumerabilium per noctes et dies dæmonum voces resonabant, ut exercitum crederes. Quo ille valde delectatus, quo scilicet antagonistas haberet in proximo, habitavit ibi per annos quinque, et sæpe invisente se Hesychio, in hoc extremo jam vitæ suæ tempore refocillatus est, quod propter asperitatem difficultatemque loci, et umbrarum (ut ferebatur vulgo) multitudinem, aut nullus, aut rarus ad se vel posset, vel auderet ascendere. Quodam autem die egressus hortulum, vidit hominem toto corpore paralyticum jacentem ante fores. Interrogavitque Hesychium quisnam esset, vel quomodo fuisset adductus. Qui respondens, ait, procuratorem se suis se villulæ, ad cujus jus hortulus⁴ quoque, in quo ipsi erant, pertineret. Et ille collacrymans tendensque ad jacentem manum: Tibi, inquit, dico in nomine Domini nostri Jesu Christi, surge, et ambula. Mira velocitas. Adhuc verba in ore loquentis volvebantur, et jam membra solidata ad standum, hominem surrigebant. Quod postquam auditum est, etiam difficultatem loci, et iter invium plurimorum vicit necessitas. Nihil æque per circumitum cunctis villis observantibus, quam nequo modo elaboretur. Disseminaverat enim hoc de eo rumor, diu eum in eodem loco manere non posse. Quod ille non levitate quadam, aut puerili sensu victus faciebat; sed honorem fugiens et importunitatem; semper⁵ enim silentium et vitam ignobilem desiderabat.

44. *Testamentum Hilarionis.* — Olei unctione curati filia et gener Constantiæ. Igitur octogesimo ætatis suæ anno, cum absens esset Hesychius, D quasi testamenti vice brevem manu propria scri-

¹ In aliquot mss., *Batholia*. Heliodorus Βουκόλι σύμπερ κέλεται πρὸς Αἰγυπτίων ὁ τόπος, etc. Hinc etiam *Bacolici milites per Ægyptum* notantur a Capitolino aliisque a vulgari appellatione hujus loci, quem insidebant.

A psit epistolam, omnes divitias suas ei derelinquens, (Evangelium scilicet, et tunicam sacceam, cucullam et palliolum), nam minister ejus ante paucos dies obierat. Venerunt itaque ad ægotantem de Papho multi religiosi viri; et maxime quod eum dixisse audierant, jam se ad Dominum migraturum, et de corporis vinculis liberandum; sed et Constantia quædam sancta femina, cujus generum et filiam de morte liberaverat unctione olei: quos omnes adjuravit, ut ne puncto quidem horæ post mortem reservaretur; sed statim eum in eodem hortulo terra operirent, sicut vestitus erat in tunica cilicina et cuculla, et sago rustico.

45. Jamque modicus calor tepebat in pectore, nec præter sensum quidquam vivi hominis superebat, et tamen apertis oculis loquebatur: Egredere, quid times? egredere, anima mea, quid dubitas? Septuaginta prope annis servisti Christo, et mortem times? In hæc verba exhalavit spiritum. Statimque humo obrutum, ante urbi sepultum, quam mortuum nuntiaverunt.

46. *Hesychius juratur corpus S. Hilarionis. Integrum corpus Hilarionis et illæxæ vestes.* — Quod postquam sanctus vir audivit Hesychius, perrexit ad Cyprum, et simulans se velle habitare in eodem hortulo, ut diligentis custodiæ suspicionem accolis tolleret, cum ingenti vitæ suæ periculo, post decem fere menses corpus ejus furatus est. Quod Majumam deferens, totis monachorum et oppidorum turbis prosequentibus, in antiquo monasterio condidit; illæsa tunica, cuculla, et palliolo, et toto corpore, quasi adhuc viveret, integro, tantisque fragrantibus odoribus, ut delibutum unguentis putares.

47. *Constantia dolore mortua propter furatum corpus S. Hilarionis.* — Non mihi videtur in calce libri tacenda Constantiæ illius sanctissimæ mulieris devotio, quæ perlato ad se nuntio, quod corpusculum Hilarionis Palæstinæ esset, statim exanimata est, veram in servum Dei dilectionem etiam morte comprobans. Erat enim solita pervigiles in sepulcro ejus noctes ducere, et quasi cum præsentibus ad adjuvandas orationes suas sermocinari. Cernas usque hodie miram inter Palæstinos et Cyprios contentionem, his corpus Hilarionis, illis spiritum se habere certantibus. Et tamen in utrisque locis magna quotidie signa fiunt; sed magis in hortulo Cypri, forsitan quia plus illum locum dilexerit¹.

² Unus Vatic., *concederet*.

³ Mss., *testabuntur*; et paulo post quod scilicet *tantos agonistas haberet*, etc.

⁴ Victorius, *ad cujus confinia hortulus*, etc.

⁵ Unus Vatic., *quia pusillum locum dilexerit*.